

El drac, el nou monstre de Banyoles

Des de fa prop de tres anys s'ha iniciat un programa de dinamització de les festes tradicionals banyolines que prioritza la recuperació del bestiar tradicional, que va desaparèixer a principis del segle XIX, però que des del segle XVII s'havia esmentat en nombrosos referents llegendaris i històrics. Així, antigament la vila havia tingut un drac, un bou i un burro. Com a imatge icònica i mítica de la ciutat, sens dubte la prioritat va ser la creació d'un drac nou, un «monstre de Banyoles» nou, que havia d'esdevenir el fil conductor de la renovada Festa Major de Sant Martirià. Banyoles és un bon exemple de recuperació de la imatgeria tradicional.

Text > GUERAU PALMADA, historiador de l'art, i ÀNGEL VERGÉS, etnopoeta

Tots sabem que el drac és un animal fantàstic. Al llarg de la història, però, ha estat inclòs en bestiaris com un animal més. En temps remots, la història i la fantasia es barrejaven amb relats mítics que explicaven el món. El mite de l'heroi que derrota el drac el trobem en l'antiguitat clàssica i té l'origen en narracions anteriors. Els herois pagans són substituïts per sants que amansen i derroten monstres: sant Jordi, santa Margarida o santa Marta. A Banyoles és sant Mer, un sant o guerrer de la host de Carlemany, qui amansa el drac, però també santa Marta. Així doncs, podem entendre la presència d'aquesta santa a l'arqueta de Sant Martirià, una joia gòtica del segle XV, en la qual sant Mer és del tot absent. Els paral·lelismes entre les dues llegendes són ben evidents: sant Mer i santa Marta amansen el drac i la tarasca amb estoles santes i els monstres són degollats dins les seves respectives viles pel poble.

Pere Alsius i Lluís G. Constans interpreten la llegenda del drac de Banyoles des de visions historicistes. No és cap guerrer, sinó la fe reencarnada en un sant la que venç finalment el monstre de Banyoles. Lluís G. Constans, interessat en sant Mer, esmenta les versions publicades en època moderna, en les quals el monstre és un lleó, i no un drac. Una altra versió interessant és

la que recollí Camil Geis en un treball presentat en el Segon Concurs del Llegendari Popular Català (1926-1928). El guerrer utilitza l'ardit del mirall per vèncer el monstre, una evocació clàssica del mite de Perseu. La llegenda del drac de Banyoles va ser inclosa

per Joan Gomis i Llambias en les seves *Rondalles* (1922), un aplec de contes de les comarques de Catalunya adaptat perquè servís de text a les escoles. Durant la postguerra, el monstre ensenyava les urpes però, tal com va succeir amb altres feres llegendàries, es va



>> La comparsa del Drac de Banyoles, creada l'any 2019. (Autoria: A. VERGÉS)



>> Antics cavallets i capgrossos a la porta del monestir de Sant Esteve de Banyoles, a inicis del segle xx.

(Font: ARXIU COMARCAL DEL PLA DE L'ESTANY)

anar sotmetent, amb el pas del temps, i el seu rol va anar canviant. Les versions infantils descriuen un drac finalment dòcil, que comparteix taula amb sant Mer. La cançó de Toni Giménez «El monstre de Banyoles» ja el presenta vegetarià, i ha popularitzat encara més la llegenda banyolina.

El paisatge, generador de fantasies

Les llegendes protagonitzades per dracs, serps i serpents sovint s'han associat a emblemes de desbordaments de rius. El monstre, símbol aquós, serpenteja, es desborda i posa en perill una ciutat o un poble. Des d'una dimensió paisatgística i toponímica, la llegenda del drac de Banyoles té el seu referent en el fenent del Clot del Drac, que servia com a sobreexidor de les crescudes de l'estany de Banyoles que inundaven els camps de la Draga, així com en la canalització que els pagesos van fer en èpoques posteriors per desguassar l'aigua dels cultius de regadiu. Nombrosos banyolins han comentat la fressa que feia quan el forat dragava l'aigua. Els nostres avis se sorprenien d'aquella fressa i recordaven les paraules de les seves mares, que els avi-

saven de no acostar-se al Clot del Drac perquè els engoliria. Precisament, el topònim de la Draga deriva de l'acció d'aquest fenent, que dragava l'aigua.

D'altra banda, en moltes versions orals, el drac demana un tribut i que se li faci una ofrena humana a canvi de no desfermar la seva fúria contra la vila. Carn humana per tal de conservar la pau ciutadana. La idea de l'ofrena és suggeridora i ens pot portar a temps remots en què no era un infant el que es portava a l'entrada del Clot del Drac, sinó alguna altra mena d'ofrena de veneració. En tot cas, si se n'hi va fer cap, no en tenim ni en tindrem mai cap testimoni escrit. L'única fotografia de qualitat minsa del fenent presa per Josep Casassa mostra una interessant paret de pedra seca, que es va aixecar per evitar caure-hi a dins.

El bestiar històric

Antigament, en les festes banyolines dels segles XVII i XVIII hi ballava bestiar, abans que la ciutat de l'estany tingués capgrossos o gegants. El drac, concretament, és la figura més antiga documentada, una bèstia alada que sortia pels carrers i places de la vila amb motiu de les festes religioses i tradicionals. El drac, però, no sortia sol, ja que ballava acompanyat de dues figures més, el bou i el burro (*borrico*). Precisament, es fa la primera menció històrica del drac en la processó de

Pere Alsius i Lluís G. Constans interpreten la llegenda del Drac de Banyoles des de visions historicistes. No és cap guerrer, sinó la fe reencarnada en un sant la que venç finalment el monstre de Banyoles

Corpus, en la qual participaven la majoria de confraries banyolines, agrupades generalment en gremis i oficis, com ara la confraria dels sastres, la dels teixidors de llana i de lli o la dels paraires. L'any 1614 es descriu que a la processó de Corpus els jurats anaven



>> La tabalera, el tabal i el drac a les portes de l'Ajuntament, durant l'inici de la festa major. (Autoria: G. PALMADA)

a recollir el tàlem a l'altar major del monestir de Sant Esteve i se celebraven «lluminàries i el drac». Tot i que la menció és breu, evidència que la figura del Drac de Banyoles podria tenir una antiguitat de prop de quatre-cents anys. Aquest drac ballava amb pólvora. El 1687 el polvorer Bernat Rovira vengué al Comú de la Vila, pel preu de tres lliures i dotze diners, un total de quaranta-vuit coets per col·locar a la boca del drac.

El drac també participà en commemoracions de victòries militars, i en concret, en la Guerra de Successió de 1714. Precisament l'any 1710 suposà una pausa en el conflicte a les comarques de Girona, i els dies 24 i 27 d'octubre s'organitzà una gran festa per commemorar les glorioses victòries de l'arxiduc Carles d'Àustria. L'espectacularitat dels actes de la festa nocturna, sufragats amb moneda del tresor municipal, va incloure focs d'artifici, balls i espectacles teatrals. La festa va tenir lloc entre les voltes porxadades de pedra de la plaça Major. El drac de la vila en fou el principal protagonista i li varen col·locar «coets llargs», segurament a la boca. La seva carcassa zoomòrfica, probablement feta de fusta i tela, va ser repintada per a l'ocasió amb els colors verd, groc i vermell i coberta amb tela

de Gant, i al ballador, li entregaren tela blanca per a les calces i el vestit. Al fuster Lluís Argelés li va tocar arreglar-ne les ales.

El drac, concretament, és la figura més antiga documentada; una bèstia alada que sortia pels carrers i places de la vila amb motiu de les festes religioses i tradicionals

D'altra banda, el drac també participava en la Festa de la Plantada de l'Arbre de Maig, que antigament es feia a la plaça Major. Aquesta festa religiosa s'havia començat a celebrar a partir de finals del segle XVII, però avui ha desaparegut del tot a Banyoles. La Confraria del Ciri del Jovent era l'encarregada de talar l'arbre més alt del terme amb motiu de la festa cristiana de l'Ascensió. En els comptes de l'any 1673 es

troben identificats molts elements de la festa, ja que es pagaren tres sous «per fer ballar lo Drach a nan Pol»; nou sous per «fer ballar lo bou i l'ase», i tres sous més «per ajudar aportar la coca del pa beneït i per fer la crida de las cocas», és a dir, la tradicional benedicció de coques de pa. També es pagaren setze sous per fer ballar els cavallets, nou sous per al lloguer dels gambals (corretges amb cascavells dels balladors), i finalment una lliura, dos sous i sis diners al polvorer Bernat Rovira per una dotzena i mitja de coets. També s'ornaven les voltes de la plaça amb branques de pins i ginesta per honrar l'arribada de la primavera.

L'any 1689 la Festa de la Plantada fou especialment lluïda i recordada, amb músics, cantors i pins plantats a l'esplanada de la plaça. A més, sabem que hi van cantar dos cantors acompanyats per fra Felip i dos minyons. En la festa d'aquell any es va «antonar lo bou y al burro», i de nou es va fer ballar el drac al ritme d'un tambor acompanyat d'una petita cobla de ministrers que sonaven el sac de gemecs, la tarota, el flabiol i el tamborí. També es van comprar un parell d'espardenyes per al ballador. En definitiva, l'Ajuntament i les confraries de la vila van tenir cura de restaurar i mantenir el bestiar durant

molts anys. La seva desaparició probablement tingué lloc a inicis del segle XIX, just al tombant de segle, i després dels episodis cruentos de la Guerra del Francès, que afectaren demogràficament i econòmicament la comarca del Pla de l'Estany i la ciutat de Banyoles. No va ser fins a la darrerria del segle XIX que la ciutat de Banyoles va tenir la seva primera parella de gegants, i ja en ple segle XX, que la comparsa s'amplià amb nous gegants i capgrossos.

La recuperació de la figura del drac

Fins fa ben poc, la ciutat de Banyoles era òrfena d'un drac alat adequat al bestiar tradicional. La popular faràndula de gegants, gegantons, capgrossos i cavallets no sortia acompanyada de cap bèstia. Tanmateix, després d'haver-la recuperat per la Festa Major de Sant Martí de 2017, amb la trobada documentada ja al segle XVII, calia afegir-hi un element nou de les antigues tradicions banyolines. Per aquest motiu es prioritzà la recuperació del bestiar tradicional. Des de fa prop de tres anys es va formar un grup interdisciplinari amb l'objectiu d'encarregar l'elaboració d'un drac a l'Escola d'Art i Superior de Disseny d'Olot (EASD). Aquest grup estava format per membres de les Gàrgoles de Foc, músics i musicòlegs de l'Ateneu i de Jovenuts Musicals de Banyoles, la Comissió de Festa Major i diversos especialistes en temes històrics de la ciutat, com el músic Adrià Dilmé, l'etnopoeta Àngel Vergés i l'historiador de l'art Guerau Palmada.

Finalment, l'any 2018 el drac va fer la seva primera aparició pública a les portes de l'Ajuntament, amb el ritme de la tabalera, encarregada de marcar rítmicament els seus primers passos. Aquesta figura del nou drac, com hem dit, es va encomanar als alumnes i professors del grau superior d'escultura de l'EASD, que es van fer càrrec del disseny, l'estructura, el modelatge, el laminatge i la pintura de la figura a partir de l'assessorament històric. L'actual Drac de Banyoles fa 2,80 metres de llargada i 1,70 metres d'alçada, i un pes total de 80 quilos. El pot arribar a portar una sola persona, però també es pot adaptar perquè vagi sobre rodes en trajectes més llargs. Els colors han reproduït aquells que es coneixien del monstre documentat al segle XVIII: groc, vermell i verd. El color verd s'ha



>> El ball del drac al centre de la plaça Major. (Font: AJUNTAMENT DE BANYOLES. LAURA BATLLES.)

procurat que fos el color de l'estany, com a símbol d'identitat comarcal.

Des d'aleshores, la cercavila s'atura a la plaça Major, al centre de la qual es fa ballar el drac davant la multitud aplegada. A continuació, la festa major continua amb l'acompanyament musical de la cercavila de cavallets, gegants i el nou drac ballant pels quatre costats de la plaça porxada. La comparsa inclou la readaptació del tradicional ball de Passada, interpretat per la Cobla Bisbal Jove. A part del ball de Passada, s'interpreten també les peces musicals *El magnífic*, de Joan Carreras Dagas; *L'airet de matinada* (cançó popular); *El monstre de Banyoles*, de Toni Giménez,

i *El tren Pinxo de Banyoles*, una cançó popular banyolina. El darrer dia de la festa major, el drac torna de nou a les aigües de l'estany, i desapareix en la fosca del parc de la Draga, a prop de l'indret mític del Clot del Drac.

Sens dubte, l'aparició del drac a la festa major més de dos segles després que s'hagués perdut ha estat una gran fita en el ressorgiment de les antigues tradicions populars banyolines. No obstant això, amb vista als pròxims anys, el projecte de dinamització ha de continuar amb la recuperació de dues figures més del bestiar per acompanyar el Drac de Banyoles: el bou i el burro (*borrico*).

>> El drac enmig de la multitud durant la Festa Major de Sant Martí. (Autoria: G. PALMADA)

